

IJSGVOGELWAARNEMINGEN

Tijdens N.J.N.-kampen in 1935 en 1936 en het door de N.N.V. georganiseerde Leiderskamp voor Natuurstudie in 1936 heb ik met behulp van ongeveer 65 deelnemers seriewaarnemingen gedaan bij een paar ijsvogelnesten. In de hoop deze waarnemingen, die nog maar een zeer fragmentarisch beeld van het leven van de ijsvogel en dan nog alleen tijdens de periode van het verzorgen van de jongen geven, later te kunnen aanvullen en uitbreiden, heb ik er niet eerder een mededeling over gedaan. Nu het mij echter onwaarschijnlijk lijkt, dat ik binnen afzienbare tijd nog tot zo'n onderzoek zal komen, lijkt het mij toch de moeite waard over de resultaten van deze waarnemingen iets te vertellen.

Het hoofddoel van deze waarnemingen was aan de deelnemers de ijsvogels goed te laten zien en ze de methode van het doen van waarnemingen over het gedrag van vogels te leren. Het ging er dus niet in de eerste plaats om een goed beeld van het leven van de vogels te verkrijgen, daarvoor loopt de waarde van de protocollen van verschillende waarnemers te veel uiteen, tengevolge van verschillen in ervaring en inzicht in dit soort werk. Toch blijkt uit het materiaal, dat gegevens van ongeschoolde waarnemers, vooral als hun duidelijk is aangegeven, waar ze op moeten letten, wel van waarde zijn.

In 1935 werd van 1 tot 6 Augustus, in 1936 van 24 Juli tot 28 Juli en van 1 tot 8 Augustus dagelijks waargenomen van 6 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds. Deze waarnemingsperiodes vielen in de tijd, dat er jongen in het nest waren. In 1936 konden we bij het begin van de waarnemingen de jongen in het nest al horen, Omstreeks 1 Augustus moet toen het nest zijn uitgevlogen. Aangezien Clancy¹⁾ opgeeft, dat de jongen 23 tot 25 dagen in het nest worden gevoerd, moeten onze waarnemingen in 1936 dus deze gehele periode hebben bestreken.

De waarnemers (1 of 2 tegelijk) werden opgesteld in een canvas schuilhutje, een kubieke meter groot, dat geplaatst was op de oever van de beek tegenover de oever waar zich het nest bevond. De waarnemers zaten dan op ongeveer 10 m van het nest. Elke waarnemer of stel waarnemers werd na 3 uur door een volgend afgelost. Het waargenomen moest zo zorgvuldig mogelijk worden opgetekend. Het werken met groepen van 2 waarnemers is dan van voordeel omdat dan aantekeningen kunnen worden gemaakt zonder dat de nestomgeving uit het oog wordt verloren.

De nesten waren gegraven in de hoge steile oever van de Aalbrinkbeek op ongeveer $1\frac{3}{4}$ hoogte boven de waterspiegel zoals deze in Juli en Augustus stond, en ongeveer $\frac{3}{4}$ m onder de oeverrand, die, door de grotere samenhangendheid van het worteldek, iets over de uitgeslepen oeverwand uitsprong. Vanuit dit worteldek liepen tal van grotere boomwortels, waar omheen alle

Ingang van een ijsvogelnest. Foto Kees Hana

¹⁾ Clancy, Ph. A. On the habits of kingfishers (*Alcedo atthis ispida* L.) British Birds, Vol. 28, 1934/35.

grond reeds was weggespoeld, omlaag. Hier en daar was over de beek een boom gevallen of een struik omlaag gezakt, zodat in de buurt van de nesten zowel als langs de hele beek tal van geschikte zitplaatsen voor de ijsvogels boven het water waren ontstaan. Enkele kortere series waarnemingen werden gedaan aan de beek, die door Bekkendelle loopt. De situatie is daar dezelfde.

De ijsvogels leken op hun tochten in de buurt van het nest in hoofdzaak de beken te volgen, slechts zelden zagen we ze dieper in het de beek omringende bos vliegen. Wel bleek ons, toen we enige malen gelijktijdig met een groot aantal posten verspreid langs de beek waarnamen, dat de meanders vaak worden afgesneden. Tijdens het vliegen roept de ijsvogel vaak een langgerekt, luid en schrill „pieep”, vooral in de buurt van het nest, maar ook bijv. als reactie op het plotseling waarnemen van een mens. Vaak scheert de vogel vlak over, soms zelfs door het water. Wanneer hij bij het nest aankwam zagen wij hem nooit direct het gat binnenvliegen. Steeds streek hij eerst op een stronk of tak in de omgeving neer. Vaak maakte hij, terwijl hij daar zat, wippende bewegingen met de staart of met de kop en soms klapperende bewegingen met de vleugels. Sommige kopbewegingen geven de indruk dat de vogel, zoals bijv. reigers het kort voor het voeren doen, voedsel omhoog werkt. Maar ik betwijfel toch erg of deze bewegingen zo geïnterpreteerd moeten worden, want we zagen ze ook uitvoeren nadat de ijsvogel uit het nest was gekomen en dus waarschijnlijk reeds gevoerd had en in gevallen waarbij de vogel een vis in de snavel aanbracht en uitbraken dus onnodig was.

Van zijn zitplaats bij het nest pleegt de ijsvogel regelrecht in het nest te vliegen, niettegenstaande die zitplaats meestal enige meters van het nest af ligt en de nestingang maar weinig wijder is dan de dikte van de vogel. Het is wonderlijk zo zuiver als deze vlucht gericht is. Een tussenlanding vlak bij de nestopening en dan een voorzichtig binnengaan zoals we bij in holle bomen broedende zangvogels kunnen zien, nemen wij bij de ijsvogels nooit waar; vlak voor de nestopening sluit de vogel de vleugels aan en schiet naar binnen. In de gang, die volgens C l a n c e y 45 tot 90 cm diep kan zijn, zal hij moeten remmen. Ik vermoed dat hij dit doet door de vleugels tegen de wand van de gang te drukken en de poten te laten slepen. Dat hij dit laatste doet is aan de vorm van de nestgang duidelijk waar te nemen, zoals uit bijgaande foto van K e s H a n a blijkt. Het nestgat is ovaal, de lange as verticaal gericht en in de onderzijde vinden we twee gootjes, die elk door het slepen met de poten veroorzaakt moeten zijn. Oude nestgaten vertonen die gootjes niet meer, ze zijn ook zijdelings verwijld, dus ronder. Aangezien bij onze waarnemingen de ovale nestvorm behouden bleef tot kort voor de jongen uitvlogen, maar enige dagen daarna de ingangen een meer ronde vorm hadden gekregen, vermoed ik dat het verwijden geschiedt door herhaald in- en uitvliegen van de jongen in de korte periode (volgens C l a n c e y slechts enkele dagen) waarin de uitgevlogen jongen nog bij de ouders blijven. In die periode vielen echter helaas geen van onze waarnemingen.

Met eenzelfde vaart als de ijsvogel in het nest is geschoten komt hij er spoedig (bij onze waarnemingen steeds binnen 5 sec.) weer uit. Je vraagt je af, hoe hij in de nestgang die snelheid krijgt, misschien wel door snelle loopbewegingen met de poten, welke bewegingen dan ook tot de vorming van de gootjes zouden kunnen medewerken. Merkwaardig is, dat de ijsvogels zowel voorwaarts als achterwaarts het nest kunnen verlaten. In het laatste geval keert de vogel, zodra hij buiten de nestgang is, zich om en vliegt dan gewoon verder. Het achterwaarts verlaten van het nest kwam zeer veel voor, het scheen ons, dat tegen het einde van de voederingsperiode, toen het nest wat wijder was geworden, de vogels vaker voorwaarts het nest verlieten.

Na het nest verlaten te hebben nemen de vogels steeds minstens één duik, waarbij ze dan helemaal onder water verdwijnen. Gewoonlijk plonzen ze in de beek direct nadat ze uit het gat gekomen zijn, minder vaak strijken ze eerst op een tak in de buurt en duiken vandaar af. Soms vliegen ze direct door na te hebben gedoken. Heel vaak gaan ze echter na de duik weer op een tak zitten, schudden zich, poetsen zich en duiken veelal nog enkele malen. Dikwijls komen ze daarbij telkens op dezelfde tak terug; trouwens ook na perioden van langdurige afwezigheid strijkt dezelfde ijsvogel telkens weer op een bepaalde tak bij het nest. Ze poetsen zich door de snavel langs de veren

te strijken, ook door de snavel tussen de veren te steken en dan te schudden. De snavel wordt na het voeren gereinigd door hem langs een tak te strijken; met de poot wordt de snavelwortel wel gekrabbd en daarbij wordt de poot over de vleugel heen gebracht. Ook zien we nu vaak weer het wippen met de staart en de kop, de op braken gelijkende bewegingen en het vleugelklapperen.

Het aantal malen per dag, dat tijdens de ononderbroken waarnemingsdagen een ijsvogel het nest bezocht bedroeg gemiddeld 32 (de uitersten waren 29 en 36 maal). De tijd, die tussen 2 bezoeken verliep, bedroeg gemiddeld 24 minuten; meer dan 97 minuten bedroeg die tijd nooit en zulke lange intervallen namen we slechts zelden waar. Vaak was eenzelfde dier na 10 minuten al weer terug. De bezoeken zijn vrij regelmatig over de dag verdeeld. Misschien zou men uit onze gegevens mogen afleiden, dat de frequentie van de bezoeken aan het begin en aan het einde van de dag iets groter is. Sommige waarnemers troffen ook op andere tijden van de dag een groot aantal bezoeken in korte tijd, niets echter wijst erop dat deze perioden van hoge frequentie met de tijd van de dag samenhangen.

Slechts bij een deel van de bezoeken aan het nest kon met zekerheid worden vastgesteld, dat de oude voedsel bracht, n.l. in die gevallen waarin het voedsel zichtbaar in de snavel werd gedragen. Het waren dan meestal visjes die werden aangevoerd, variërende in lengte van 2 tot 8 cm, eens een snoekje van 15 cm. Als andere prooien konden we met de kijker herkennen: voorntjes, bermpjes, modderkruipers en een paar maal een prik. Eens kwam de ijsvogel, na met een prikje het nest te zijn binnengegaan, weer naar buiten, zette zich op een tak en sloeg de prik daar enige malen tegen aan om toen opnieuw het nest in te vliegen. Eénmaal herkende ik in de prooi een salamander en eens op een middag bracht een ijsvogel - steeds dezelfde, n.l. het mannetje - 5 kikkertjes aan: 2 ervan bracht hij met een interval van 25 minuten en 2 uur later nog 3 in minder dan een half uur tijd. Soms werden de grote prooien dwars in de snavel gedragen, soms in de lengte. Van de 161 keren, dat op een aantal dagen waarop seriewaarnemingen werden gedaan het nest werd bezocht, werd 48 maal een duidelijk als vis herkenbare prooi aangebracht. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat althans in een groot aantal gevallen waarin wij de prooi niet konden zien, kleine prooien als waterinsecten en misschien crustaceën (vlokreeftjes, waterpissebedden) werden aangebracht.

Een enkele maal maar werd een prooi (visje) vlak bij het nest gevangen door een vogel die juist het nest had bezocht. In een paar van deze gevallen werd ook deze nieuwe prooi naar het nest gebracht, in één geval at de vogel de vis zelf op. Het duiken naar een prooi kan zowel gebeuren van een tak af als uit de vlucht, en naar waarnemingen over een groter gebied langs de beek ons leerden, worden beide vismethoden ook op grotere afstand van het nest toegepast. Graag vist een vogel vanaf een bepaalde tak waar hij dan telkens weer terug komt, soms met prooi, vaak ook na gemist te hebben. De eerste phase van het duiken van een vast punt af, het omkiepen van de vogel, schijnt te gebeuren doordat hij de vleugels, na ze eerst voorwaarts gebracht te hebben, krachtig achteruit slaat; een verder krachtig naar achteren slaan van de vleugels geeft hem de vaart. Met aangesloten vleugels valt de vogel pijlsnel omlaag om vlak boven of pas in het water door het uitslaan van de vleugels weer te remmen. Bij het duiken uit de vlucht „bidt” de ijsvogel dikwijls eerst, zoals een torenvalk doet, en stort zich pas daarna omlaag.

Het is niet onmogelijk, dat de ijsvogels bepaalde jachtgebieden hebben waar ze gaarne terugkomen, vooral als ze daar goede vangsten hebben gehad. De ijsvogel bijv., die met zulke korte intervallen kikkers bracht, kwam steeds met zijn prooi uit dezelfde richting en vertrok ook telkens weer daarheen. Bij het nest in de Aalbrinkbeek bleken trouwens beide vogels bij voorkeur stroomopwaarts van het nest te jagen; bij een nest in Bikkendelle bestond niet zo'n duidelijke voorkeur voor een bepaald gedeelte van de beek.

De jongen, die in het begin van de waarnemingsperiode slechts af en toe een zacht geluid maakten, werden later steeds luidruchtiger. Met tussenpozen was het kwetteren in het nest duidelijk hoorbaar. We konden geen omstandigheden vinden waarvan het afhing of de jongen zich al dan niet lieten horen. Dikwijls waren ze kort na het voeren even stil. Soms, als ze stil waren en de ouden maakten buiten het nest geluid, begonnen ze weer te kwetteren. Een enkele maal werden

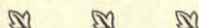
ze stil toen in de buurt veel onrust werd veroorzaakt, bij het passeren van een troep luidruchtige mensen bijv.. De jongen bewegen zich wel in het nest en in de gang; een enkele keer zag een waarnemer, toen de jongen ongeveer 10 dagen oud waren, tijdens afwezigheid van de ouders zand uit het nest vallen. Toen de jongen 14 dagen oud waren zagen we af en toe een straal uitwerpselen uit het nest spuiten, zonder dat echter de dader zichtbaar werd. Eenmaal meende een waarnemer te zien, dat de oude, na gevoerd te hebben, faeces uit het nest droeg. Het is niet verwonderlijk dat, als dit geregeld zou gebeuren, andere waarnemers het niet hebben opgemerkt, daar meestal de ijsvogels waneer ze het nest verlaten direct snel in het water duiken. C l a n c e y geeft wel op dat eischalen en voedselresten door de ouders buiten het nest worden gebracht.

Mannetje en wijfje brengen beide voedsel aan. Soms treffen ze elkaar bij het nest en heel vaak zien we dan tonelen die aan paringspelen doen denken. Meestal maken de vogels dan een geluid, een tweetactisch „twieét” dat we nooit hoorden wanneer een vogel alleen was. Als de vogel zit, worden daarbij vaak de vleugels wat gespreid gehouden. Gewoonlijk vliegen de beide vogels elkaar ook luid schreeuwend achterna, waarbij ze herhaaldelijk in het nestgebied kunnen cirkelen. Deze handeling lijkt wel wat op een vijandige en men zou hem voor een onderdeel van een territoriumgevecht kunnen houden. Behalve echter dat C l a n c e y dit achter-elkaar-aan-vliegen als balts-handeling noemt, leek ons ook uit het verdere gedrag van de vogels en uit het feit dat we beide vogels voedsel hadden zien brengen, dat ze niet vijandig ten aanzien van elkaar gestemd waren. Naast dit in de lucht vervolgen werd ook waargenomen dat één van de vogels om de andere, die op een tak zat, rondcirkelde. Op 25 Juni, nadat eerst beide ouders na elkaar gevoerd hadden, volgde, toen nummer twee het nest uitvloog, op de stam van een over de beek gevallen den een copulatie. We konden toen in het vervolg man en wijf onderscheiden want het mannetje bleek een donkerder borst te hebben dan het wijfje, dat in het algemeen valer gekleurd was; bovendien had het mannetje twee witte vlekken in de hals.

In de buurt waren een paar gaten, mogelijk oude ijsvogelnesten of door andere dieren gegraven holen aanwezig. Voor zulke gaten toonden de ijsvogels vaak belangstelling. Herhaaldelijk zagen we een van de bij het nest behorende vogels voor zo'n gat fladderen, veel minder vaak echter er ook binnengaan. Eens zelfs kwam een ijsvogel plotseling voor het rechthoekige, met wat takjes gecamoufleerde kijkgat van de hut fladderen, pal voor mijn gezicht! Een paar maal werd waargenomen, dat een ijsvogel zowel voor het echte nest als voor een paar van de gaten bleef staan fladderen, zonder ergens binnen te gaan. Het is best mogelijk, dat dit niet een van de bij het nest behorende vogels was, maar een vreemdeling in dit gebied, die in een ander deel van de beek thuisbehoorde.

Hiermee zijn onze gegevens uitgeput. Misschien dat iemand lust gevoelt de ijsvogels verder te bestuderen en deze gegevens uit te breiden, aan te vullen en te verbeteren. Ik kan het van harte aanbevelen; niet alleen omdat het gedrag van het fraaie vogeltje voortdurend boeit, maar ook omdat - als de ijsvogels op zich laten wachten - bij zo'n beek met zijn boszoom zoveel te beleven is. En passant werden bijv. grote gele kwikken, een otter, wezels en een hermelijn van dichtbij waargenomen. Van de vele zangvogeltjes en van de mooie vlinders, die je ook van de hut uit met de kijker op de koninginnekruiden kunt gadeslaan, wordt dan nog maar gezwogen.

G. P. BAERENDS

VRAGEN EN KORTE MEDEDELINGEN

Verjonging na verdorring Vele linden hier in de stad hebben door de langdurige droogte een groter of kleiner deel van hun bladeren in verschrompelde toestand afgeworpen. Enkele ervan vertonen nu het merkwaardige verschijnsel, dat sommige takken opnieuw uitgelopen zijn en met jonge, frisse bladeren prikken. Hetzelfde verschijnsel merkten we een paar jaar geleden in een droge zomer op. Is er ook iets ter verklaring bekend? En werd het ook bij andere boomsoorten